

התכנית להקמת אקדמיה למדעים בירושלים 1920-1940

לאה צבעוני

על הקמת אקדמיה למדעים בירושלים דובר ברוסיה כבר בראשית שנות העשרים. שמעון וליקובסקי, מראשי הציונים במוסקבה ומי שאסף כספים רבים ברוסיה והביאם ארצה כדי שישמשו לקניית אדמות, פרסם מאמרים בזכות ייסודה של אקדמיה שתאגד את אנשי המדע מכל תפוצות הגולה בארץ ישראל. וליקובסקי ראה כיצד יהודים רבים תורמים למדע בארצותיהם ואף על פי כן העם היהודי שנוא ובזוי. הוא ביקש לקבץ את גדולי המדענים בדורו באקדמיה בירושלים שאליה הם ישלחו את מחקריהם. וגם מדענים לא־יהודים יוכלו להיספח לאקדמיה העברית.

שמעון וליקובסקי (1859-1937) עלה ארצה בשנת 1921. הבן, עמנואל (1895-1979) סיים את לימודי הרפואה ברוסיה, נסע לברלין והחל לעשות למען ההוצאה לאור של "כתבי האוניברסיטה העברית ובית הספרים בירושלים". במימונו של שמעון וליקובסקי שקדו עמנואל וליקובסקי ושותפו למפעל, היינריך לוה, על איסוף המאמרים והכנתם לדפוס בשפת המקור ובתרגום לעברית. בשני הכרכים של "כתבי האוניברסיטה", שראו אור בשנת 1924, התפרסמו מאמריהם של גדולי המדענים היהודיים בעולם באותה העת. אלברט איינשטיין היה העורך של כרך "מתימטיקה ופיסיקה".

בשנת 1924 עלה עמנואל וליקובסקי ארצה, ובסוף שנות העשרים יצא לציריך ולווינה כדי להשתלם בפסיכואנליזה. בשנות השלושים התגורר בתל־אביב ועמד בראש "מכון א"י לחקירה פסיכולוגית". בשנת 1939 נסע לארצות־הברית לשנה אחת ונשאר שם כל חייו. וליקובסקי עסק בחקר תחומי מדע רבים. הוא פיתח תאוריות מדעיות מהפכניות וקונטרוברסיאליות, והן ראו אור בפעם הראשונה בספרו Worlds in Collision בשנת 1950. הספר מעורר עד היום ויכוח ער. אחר כך פרסם עוד ספרים ומאמרים רבים.

משפחת וליקובסקי בארץ בשנת 1925. מימין לשמאל: שמעון ובלה־רחל, עמנואל ואלישבע.

עמנואל וליקובסקי

שמעון וליקובסקי

הרעיון להקים אקדמיה למדעים בירושלים מצא ביטוי בכתביו של שמעון וליקובסקי כבר בראשית שנות העשרים:

חבר למדעים בירושלים

הרבה חכמים ידועים יש לגזע היהודים בעולם המדע על פני כל דור הארץ. אין לך מקצוע שלא יתנוסס בו שם עברי לתפארת, ובכל זאת דל כבודנו בגויים. זה מפני כי כל הכחות האלה נתונים לעמים אחרים ועינינו רואות וכלות (משמונים חכמים מכל העולם שקבלו את פרס נובל היו עשרים יהודים, בזמן שאין אנו אפילו אחוז אחד של האנושיות כולה. אולם החכמים האלה לא על שם עמם יקראו, ועמים אחרים נהנים מגאותם ועל שמם יקראו).

והאסון הוא לא רק בזה, שעמים אחרים שונאים אותנו, אלא עוד יותר בזה שהרבה יהודים מתיבישים ביהדותם ומאמינים, כי היהודים הם עם בזוי, רק סרסרים ורוכלים.

האוניברסיטה העברית, העומדת להוסד, אין לה היכולת והאפשרות לקבץ את המעט מהכחות האלה, והנשמה שלנו תשאר בפזיזורה.

הצעד הראשון נעשה ע"י "כתבי האוניברסיטה ובית־הספרים בירושלים" לקבץ את נדחינו אלה - ועלה יפה.

החכמים היותר גדולים והיותר ידועים בעולם המדע נענו לקול קריאתנו ומה שלא פללנו - ראינו, כי חכמים בעלי שם, שעמים אחרים התגאו בהם, עצמנו

ובשרנו הם ומכונים ומזומנים להתאחד עצם אל עצם תחת הדגל העברי. ולב מי לא ישמח על זה!

אבל כדי להמשיך את המפעל הזה דרושה יצירת מוסד הנותן אפשרות לכל מלומד, בהישארו על כנו באיזו אוניברסיטה שהיא בארצות הגולה, להיות חבר למוסד העברי הזה אשר בשמו ידגול. השם של המוסד הזה יהיה **אקדמיה עברית בירושלים**, והוא יאסוף את החכמים הגדולים לאגודה אחת ו"כתבי האוניברסיטה והאקדמיה" יקשרו אותם, ומאורם יאצילו גם על האוניברסיטה. **הם ישלחו את חקירותיהם המדעיות לאקדמיה בירושלים**, וגם יבואו מדי פעם בפעם לקונגרסים שיתכנסו בירושלים.

אז לא ייכלמו ולא יבושו בני ישראל בעמם ויתפארו בצור מחצבתם. אז יתן כל עם ישראל את ידו לבנות את ביתו הלאומי שיהיה גאותו.

ביצירת מוסד כזה לא יהיו לנו מתחרים בארץ העברית. וגם בן לעם זר יחשוב לכבוד **נעלה להספח לאקדמיה עברית בירושלים**.

בתוך: "על שלשה דברים" מאת שמעון וליקובסקי בצירוף סקירה על חייו ופעולתו הצבורית־תרבותית, בהוצאת ועד היובל לירושלים ותל־אביב תרצ"ג.

בשלוש השנים ששקד עמנואל וליקובסקי על הוצאת "כתבי האוניברסיטה" התחיל לעשות גם להגשמת רעיון האקדמיה. ב"כתבי האוניברסיטה" ראה צעד ראשון במפעל הגדול של הקמת האקדמיה, שיביא לידי איחוד המלומדים היהודיים מן העולם כולו. במכתב לאביו ששיגר מברלין בינואר 1923 הוא מדבר על ארגון חברה מדעית שחבריה יהיו הגדולים בעולם ויזכו לכבוד בין־לאומי רב. גם חברים קורספונדנטים יכהנו באקדמיה שתקום.

ממכתבי בן לאביו

מרס 1923

מענין אותי מאוד להשוות את דעתו [של איינשטיין] עם דעתו של ביאליק ועם זו של ויצמן. הלא אלה הם היום שלשת האנשים העומדים ברומה של התנועה הלאומית. ברגע הראשון היתה המחשבה על דבר האקדמיה מוזרה לאיינשטיין מפני שחדשה היא. אחר כך התהלך כשעה בחדרו והיה מתלהב יותר ויותר. רעיונותיו היו בהירים והוא היה מדבר על הענין לא כמו איש שמדבר ומשיב רק מרוב נמוס, כי אם כאיש שקמה לפניו שאלת נפשו הוא. והוא אמר לי, כי **הרעיון הזה מקסים אותו** וכי יש לאל ידו לגשם אותו תיכף, והרעיון מתאים ליכלתנו הממשית. **מלומדים יש לנו בכל העולם, ואין דבר שיקשר אותם.** האוניברסיטה העברית בירושלים, כאשר תוסד, לא תתאים לעמדתנו וערכנו העולמי, מפני שהיהדות נותנת למדע הרבה יותר ממה שתוכל לתת בזמן הראשון האוניברסיטה העברית. הוא היה מתלהב, שואל ומשיב, וראיתי כי היום הוא יותר נאמן לנו ממה שהיה לפני חצי שנה. אז ראיתי בו את אחד מאלה הציונים שיש לחשוש, פן יתרחש איזה מקרה והם ילכו מאתנו. והיום הוא נדמה לי כאחד משלנו, ציוני נאמן. כאשר אשוב ברלינה אוסיף לעבוד למען הרעיון הזה. היום יש לי הסכמה לרעיוני מויצמן, ביאליק, אינשטיין...

בעת פתיחת האוניברסיטה בשנת 1925 יזמו שמעון ועמנואל וליקובסקי, מחוללי רעיון "איגוד המלומדים היהודיים", אספה בהשתתפות מדענים יהודיים שהגיעו לירושלים לרגל האירוע. האספה הייתה בספרייה של גולדציהר ודנו בה באפשרות הקמתה של אקדמיה למדעים בירושלים. הוחלט להתחיל בפעולת הכנה לייסוד התאחדות אקדמית. ד"ר ברגמן וד"ר וליקובסקי נתבקשו לעשות את הצעדים הראשונים ולהכין תקנון. וליקובסקי מספר:

מכתב וליקובסקי לזלמן שוקן 26.4.1940

סיוטה של תקנות שהכנתי עברה תיקונים והעולו הצעות מהצעות שונות על ידי רוב המלומדים באוניברסיטה העברית בירושלים ובעולם. חומר זה נשמר. היום נראות לי בעלות ערך מיוחד ההצעות שנשמרו בנוגע לתקנות שהציעו מלומדים שלקחו חלק בישיבה בנושא אך אינם עוד בחיים כמו: פרופ' י' הורוביץ מפרנקופוקט אם מיין, הרב הראשי ישראל לוי מפרזי, פרופ' צבי צ'אס [חיות] מווינה, פרופ' אדמונד לנדאו מגטינגן.

בנאומים ובברכות לרגל פתיחת האוניברסיטה ציינו אחדים מן הדוברים את הופעת "כתבי האוניברסיטה" ואף הזכירו את האקדמיה. בין המציינים את הופעת "כתבי האוניברסיטה" בחוברת The New Palestine: Hebrew University Issue 27.3.1925 שיצאה לאור בניו יורק לרגל האירוע היו הוגו ברגמן וראובן בריינין. את מאמרו על תולדות האוניברסיטה מסיים בריינין במילים האלה: "The University has come to be. Let us now dream of the Hebrew Academy (Sanhedrin) and the Peace Palace in Jerusalem." בדצמבר 1931 פונה ד"ר עמנואל וליקובסקי במכתב אל ד"ר חיים וייצמן וקורא לו לעמוד בראש האקדמיה למדעים שתקום בירושלים. וליקובסקי מצרף למכתבו את תקנון האקדמיה. (המקור ברוסית בכתב ידו של וליקובסקי והתרגום לעברית בגנוז ויצמן, רחובות. ההדגשות אינן במקור.)

ממכתבי בן לאביו

16.1.23

במכתבי זה רוצה אני לברר קצת את רעיוני - והוא גם רעיוןך על דבר התפתחותה הבאה של העבודה למען 'כתבי האוניברסיטה' וזה יהיה ברוח שאיפותיך, אבא. עכשיו נספח לעבודתנו מספר רב מאד של מלומדים.

אחרי שעיינתי וחשבתי בשאלה הזו ואחרי שהתייעצתי עם מלומדים שונים הקרובים ביותר לענינו, ראיתי הצורך בארגון חברה מדעית (אינני רוצה לקרוא אותה בשם אקדמיה, בכדי שלא להזיק על ידי סיסמה חדשה "אקדמיה" - לאוניברסיטה שטרם נוסדה), אבל זו צריכה להיות חברה אקדימית. רק המלומדים הכי גדולים מארצות שונות, שהם יחד עם זה גם יהודים טובים, צריכים להבחר לחברה האקדימית הירושלמית, באופן שהבחירה לחברי האגודה הזאת תחשב לכבוד הכי גדול, דומה לפרס נובל, אשר גם אותו מעריכים לא בתור פרס כספי אלא בתור כבוד בין-לאומי, ובעתיד גם גדולי אומות אחרות יצטרפו למפעל הזה.

והרוב של המלומדים (כמעט כל שאר המשתתפים) יקבלו תואר לא של חבר אלא "חבר-קורספונדנט". בכלל מקובל, כי חברי האקדימיות מפוזרים בארצות שונות, כך, למשל, ההיסטוריון גרץ היה לחבר לאקדמיה של מדידה, ובספרד לא היה מעולם. באופן כזה בחלקנו את התארים של חברים ושל חברים-קורספונדנטים, אנו נחייב את המלומדים האלה לקחת חלק פעיל בעבודתנו באופן תמידי ועוד רבים ישאפו לכך...

בימים אלה, ואולי עוד היום, אדבר עם ויצמן על רעיון חבר המדעים.

בתוך: "לרעיון האקדמיה העברית", עלון ובו מאמר מאת פרופ' ז' ברוצקי; 'ממכתבי בן לאביו' ליקוטים ממכתבי ד"ר עמנואל וליקובסקי שנכתבו בברלין ובלייפציג לאביו בארץ ישראל; מכתב למר שמעון וליקובסקי מאת ד"ר צבי וילנסקי, בלא תאריך הוצאה.

ממכתבי בן לאביו

30.4.23

פרופ. איינשטיין עשה שוב תגלית חשובה. לעת עתה הוא נמצא בחוץ לארץ, וכאשר יבוא - אשתדל, שידפיס מאמר על חקירתו החדשה בכתבי האוניברסיטה.

כמו כן מקוה אני לסדר אסיפה שבה יונח יסוד לאקדמיה (חבר למדעים).

לרעיון האקדמיה היה שותף ד"ר חיים וייצמן. עמנואל וליקובסקי נגש עמו כמה פעמים ודיווח לו על התקדמות ההוצאה לאור של כתבי האוניברסיטה ועל התכנית להקמת האקדמיה. בפגישה ביניהם ביום 18.1.23 שוחחו וליקובסקי ווייצמן על העניינים האלה. וייצמן התלהב. הם שוחחו גם על אפשרות הצטרפותו של וייצמן למערכת הכרך השלישי של כתבי האוניברסיטה.

במרס 1923 נגש וליקובסקי עם פרופ' אלברט איינשטיין. גם הם שוחחו על ההצלחה הרבה של מפעל "כתבי האוניברסיטה" ועל רעיון הקמת האקדמיה. איינשטיין התלהב מן הרעיון. באותו החדש נגש וליקובסקי גם עם חיים נחמן ביאליק ושוחח אתו על רעיון האקדמיה. גם ביאליק קיבל את הרעיון בהתלהבות.

20.12.31

תל-אביב, ת"ד 194

פרופ' וייצמן הנכבד,

כמוטו למכתבי אליו אני בוחר במילים של ג' רסל במאזניים: "עשו את א" למכה בשביל חכמים וסופרים ויתעניין העולם התרבותי בכם." התזכור שהצעת לי להיות "אב לאוניברסיטה"? היום אני מציע לך להיות אב לאקדמיה. "כשאפרוש מהנהגת ההסתדרות ארצה לחזור לעבודה המדעית באוניברסיטה בירושלים" - מילים אלו אמרת לי. אני מראה לך דרך שבה אתה צריך ללכת: (א) למען; (ב) למען העניין היהודי; (ג) למען המדע שהוא בין-לאומי. בשעתו לא העזתי לקבל את הצעתך כי היה עליי לסיים את העבודה שהתחלתי ב"כתבי", ולאחר שסיימתי את ההדפסה של 32 עבודות ותרגומיהן ומצאתי את עצמי לפני רבי פרומי שלא יהיה מסוגל להבין את מפעלי - לא נשאר לי אלא לפרוש. אין לי על מה להצטער. שמי אינו בלתי ידוע היום לפסיכולוגים. אני עבדתי את כרמי, ואתה? אתה ויתרת על העבודה המדעית? אתה מרוצה מהאוניברסיטה כמות שהיא? לא אקדמיה המלכדת את שמות המדע ולא אוניברסיטה שהיא מוצא מן הנומרוס קלאוזוס.

עמוד בראש האקדמיה. תוכל לסמוך על עזרתי. אחר כך קח גם את האוניברסיטה לידך. לשם כך תצטרך לשהות כמה חודשים בשנה כאן. מכתבי אינו משכנע במידה מספקת? אני בטוח שנגעתי במקום הרגיש בלבך, אך אם לא השתכנעת, קרא: (1) ביקורת מתוך Nature. נודע לה ערך רב. (2) מכתב מאפריקה. הוא מתכוון אתה לנסוע לשם מטעם קרן היסוד. (3) רשימת המשתתפים ב"כתבי". (4) רשימת האקדמיות שהחלפתי אתן את "כתבי". (5) תקנון האקדמיה כפי שאני מציע אותו. (6) מכתבך מלפני 7 שנים.

וזכור כי כתיבי האוניברסיטה כפי שהגיתי ויישמתי היו תחילת ליכודם של מדענים יהודיים בכל העולם. כשהליכוד הזה יתגשם לא יהיה צורך להתבייש להיות יהודי. העגלה הציונית שוב תדהר במלוא המעוף. שוקט עלי לא יוכל לחולל דבר כזה. וגם הקנצלר לא יוכל. ובכן, היום אני מציע לך משימה היסטורית שאינה קשה לביצוע. ברגשות כנים, המסור לך, עמנואל וליקובסקי

רק ביצירת האקדמיה ואחוד כל גדולי המדע בעמנו נוכל להשיב לנו את ערכנו בפנינו ובפני זרים. איך מגן הקונגרס על עמנו וכבודו כימי רדיפות גרמניה?
ולכן ירשה לי ליעץ לו: על כבודו בנאום הנעילה את רעיון האקדמיה. באופן אחר הקונגרס ישאר נק. רק מן הצדק יהי אם יזכיר את אבי בחור מהלל ומתחיל ברעיון (עוד מימי "כחבי האוניברסיטה" שהם לעצם כחבי האקדמיה). יוכל כמו כן להודיע שמר שמעון וליקובסקי מיסד קרן/להוצאה ספרים מדעיים בשם האקדמיה העברית. אני מוכן למסור את כחי לרעיון האקדמיה, שהיא הרעיון הגדול ביותר. אם יש צורך שבספמבר אהי' בלוצרן יתן לי טלגרמה ותכף אסע.

בכבוד רב וב"צ

ע'ר. ו'ל'מ'ל'ן

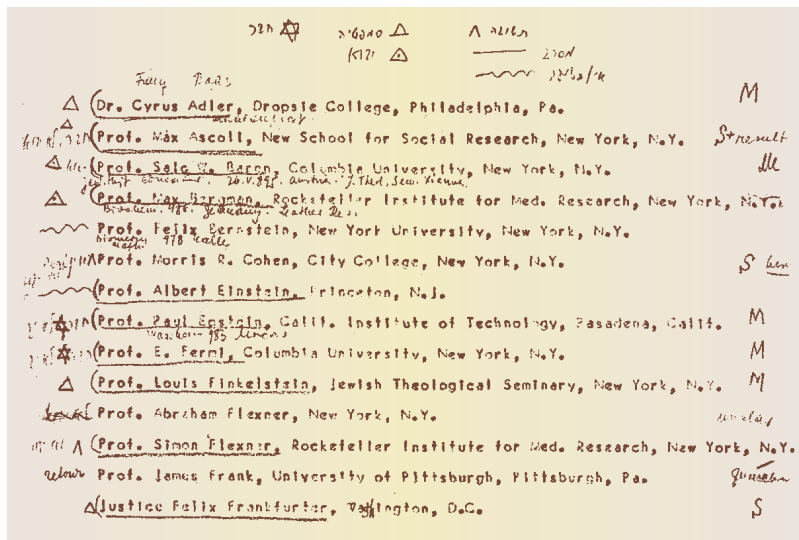
לפי הזמנת עמנואל וליקובסקי השתתף וייצמן בפגישה עם אנשי מדע שנערכה ברחובות בינואר 1936. במכתב שנשלח מלשכת וייצמן לווליקובסקי נאמר: "בהתאם לשיחתו עם פרופסור ויצמן הנני להודיעו שהפרופסור ישמח להפגש עם אנשי המדע ביום חמישי בשעה שש בערב, במכון ברחובות."

במכתבו לזלמן שוקן מ-26.4.1940 (בגרמנית) וליקובסקי כתב לשוקן כי ויצמן הטיל עליו להתחיל בעבודה להקמת האקדמיה בישיבה ארוכה שהתקיימה ברחובות בהשתתפות פרופ' יוליוס מוזס ושאת תוכנה העלה מוזס על הכתב.

ב-16 בדצמבר 1938, במלאות שנה למותו של אביו (16.12.1937), כינס וליקובסקי בבית אביו בתל-אביב ישיבה של "חוקרי ארץ ישראל". לפי דיווחו של וליקובסקי החליטו החוקרים על "יצירת אקדמיה". בישיבה השתתפו 18 פרופסורים ובהם יוליוס מוזס. באספה זו הוחלט שהחברים באקדמיה המיועדת יהיו חוקרים מארץ ישראל וחברים קורספונדנטים.

במהלך השנים הוסיף וליקובסקי לשמור על קשרים הדוקים עם ד"ר חיים וייצמן ודיווח לו על ההתפתחויות לקראת הקמת האקדמיה. במרס 1934 מזמין וליקובסקי את ויצמן להיות אורח הכבוד באספת החברה לחקירה פסיכולוגית שנערכה בביתו בתל-אביב (רחוב שד"ל 6). "תהיה לו הזדמנות לפגוש אחדים מאנשי המדע הנמצאים בארץ", נאמר במכתבו של עמנואל וליקובסקי לויצמן. ויצמן התנצל. (המכתבים בגנוזך וייצמן, רחובות). בשנת 1935, לאחר שוייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית, לא נענה להצעתו של וליקובסקי לעמוד בראש האקדמיה הציע לו וליקובסקי שיקבל עליו את תפקיד קנצלר האוניברסיטה העברית. לביצוע תפקידו, היה סבור וליקובסקי, יידרשו לקנצלר שני סגנים: האחד לניהול האוניברסיטה והאחר "ליצור אגוד עולמי של מלומדים אקדמיה עברית". בתפקיד הזה היה וליקובסקי מוכן לשמש לו סגן: "אני מוכן למסור את כחי לרעיון האקדמיה, שהוא הרעיון הגדול בזמננו", אומר וליקובסקי במכתבו.

למכתב צורפה בקשה לבוא לפגישה שתיערך באוניברסיטת קולומביה ב־12 בינואר 1940:

Will you give me the pleasure to meet with a number of other gentlemen whose names are attached, at the Faculty Club of Columbia University, 117th Street and Morningside Drive, on Friday January 12, at 4:40 p.m. Yours very sincerely, Franz Boas

רוב המלומדים השיבו בחיוב לרעיון הקמת האקדמיה ותמכו בהקמתה. רבים אישרו שיגיעו לפגישה, אחדים התנצלו. וכמובן, היו גם מדענים שהביעו את התלבטותם. **לואיס פינקלשטיין** מ־Jewish Theological Seminary of America מתנצל שלא יוכל להגיע (5 בינואר 1940) ומוסיף: "אם תקום האקדמיה, אני מקווה שיהיו בה נוצרים ויהודים כאחד. שמת לב שברשימה שצירפת למכתבך כמעט כולם יהודים."

מתוך רשימת החברים המיועדים. הסימונים בכתב ידו של וליקובסקי. איינשטיין עדיין לא השיב.

כך כותב ד"ר **סיירוס אדלר** (5 בינואר 1940):

"בוודאי אתה ער לעובדה שיש אקדמיה בארה"ב, האקדמיה האמריקנית למחקר יהודי, אשר צירפה אל בין שורותיה כמה מלומדים גולים וסייעה להם במחקריהם. פרופסור לואיס גינצברג מ־Jewish Theological Seminary הוא נשיא האקדמיה בהווה."

ומשיב לו פרנץ בועז (8 בינואר 1940):

"...פרופסור גינצברג ישתתף בפגישתנו. כמובן, הרעיון של וליקובסקי הוא לא לייסד אקדמיה הקשורה לעניינים יהודיים אלא מוסד מדעי כללי." כנראה היה אדלר מן החוששים שמא הקמת האקדמיה תפגע באוניברסיטה העברית, אך הסיבות שהעלה לחששותיו היו אחרות.

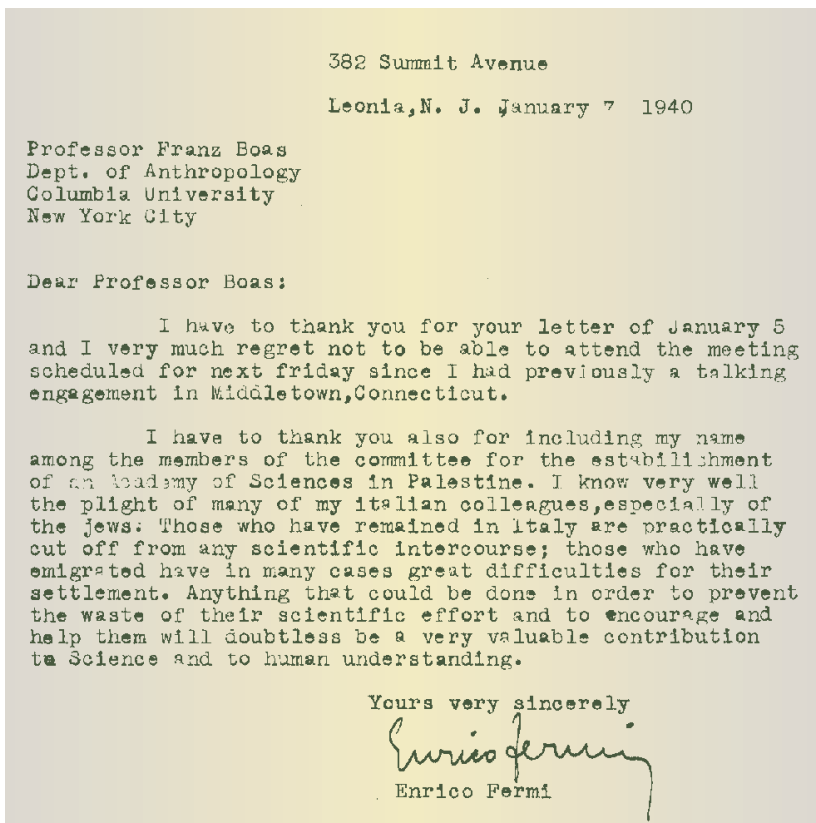
אנריקו פרמי (7 בינואר 1940) התנצל על שייאלץ להיעדר (ראה המכתב מימין).

פרופ' קורט שטרן מאוניברסיטת רוצ'סטר, ניו יורק, התנצל במכתבו (10 בינואר 1940) על שלא יוכל להשתתף בישיבה, ובין השאר כתב:

"אני רואה בעניין רב את התכנית להקים אקדמיה בין־לאומית למדעים בארץ ישראל. לפני שאוכל לקבל את הזמנתך לתת תמיכה מוסרית ולהימנות עם חברי הוועדה אני מבקש להבהיר לעצמי כמה נקודות: אף שמדענים יהודיים הם הרוב הגדול של קרבנות הרדיפות, רק מעטים מהם יחסית, למיטב ידיעתי, התיישבו בארץ ישראל או במזרח הקרוב. עד כמה רצויה ועד כמה חשובה הקמת אקדמיה בארץ ישראל לאלה הפועלים מחוץ לאזור הזה? האם הכוונה בראש ובראשונה תהיה לעזור ולהשראה לאנשים באזור הזה? יתר על כן, האם תגבילו את חברי הוועדה רק למוזמנים להשתתף בישיבה ביום שיש? נראה לי שאקדמיה בין־לאומית שאינה מתכוונת להיות יהודית בעיקרה זקוקה לוועדה מארגנת לא רק של יהודים."

ישיבת ההקמה של האקדמיה למדעים בארץ ישראל ערכה ב־12 בינואר 1940.

וייצמן לא הגיע כיוון שהאנייה שלו התאחרה. הוא התנצל וביקש דיווח מפורט על הישיבה. מזכירו היה בקשר עם פרופ' בועז ועם ד"ר וליקובסקי לפני הישיבה ואחריה.

ב'26 בינואר 1940 דיווח וליקובסקי על הישיבה לד"ר חיים וייצמן:

כב' התעניין לדעת ע"ד האסיפה שהיתה בקולומביה אוניברסיטא בקשר עם יצירת אקדמיה למדעים בירושלים. ע"י פרופ' פרנץ בועז נקראו כ־40 מלומדים לתמוך באופן מוסרי במפעל, וכמעט כולם ענו בהתלהבות. פרנץ בועז נתבקש באסיפה ההיא לקבוע את הרכב הועד. אני רוצה מכב' שורות אחדות הנותנות בטוי חדש ליחסו למפעל זה. ומה הצעותיו לסדור הועד? אם כב' רוצה לראותי ולשמוע ע"ד שאר פעולותי כאן אשמח לבקר. נפגשתי עם ל. ברנדיס ואני נמצא אתו במגע.

וייצמן ענה ב'13 בפברואר 1940 מפלורידה:

וליקובסקי יקירי, סלה לי על שלא ענית ליך מוקדם יותר למכתבך מ'26 בינואר. הייתי בנסיעות רבות ואיני צריך לומר שלא הייתה לי שלוה. אני מתקרב לסוף הנסיעה שלי ואגיע לבניו יורק לכמה ימים לפני עזיבתי. אם זה בכלל אפשרי, ידידי היקר, עלינו לארגן פגישה, אבל אני שולט בזמני ויהיה עלי לראות מה מצב העניינים כשאני מגיע לבניו יורק...

בפברואר 1940 ניסחו וליקובסקי ובוועז את סיכום ישיבת ההקמה. הם הכינו כמה טיוטות. מכתב הסיכום ובו עקרונות הקמת האקדמיה למדעים בירושלים נשלח לחברי הוועדה המיועדים במהלך החודשים פברואר ומרס 1940 (המכתב משמאל).

טופסי הצטרפות חתומים לא איחרו להגיע. החברים המיועדים חתמו. בהם פרופ' אלברט איינשטיין.

I agree to serve on a Committee for furthering the foundation of an Academy of Science of Jerusalem. The objects of the Committee to be as follows: First: to assist in the formulation of the statutes of the proposed Academy; Second: to cooperate by its judgment in the selection of members of the Academy; Third: to lend aid to the editor of the series of monographs in selecting the material for publication; fourth: to participate in the management of research funds that may be secured by the Academy.

A. Einstein

הטפסים החתומים נאספו במהלך חודש מרס. נתקבלו גם מכתבי התנצלות ומכתבי ביקורת וסירוב.

אלה היו הלבטים של מקס ברגמן מ־Rockefeller Institute for Medical Research:

"הייתי רוצה להשתתף בפרויקט של הידוק הקשרים בין מדענים בלי זיקה לגזעם או להשקפותיהם הפוליטיות. ואולם, כפי שכבר אמרתי בפגישה ב'12 בינואר 1940, ייסוד האקדמיה בירושלים, לדעתי, לא ישרת את המטרה הזאת. יתר על כן, יכולות להיות לו תוצאות לא נעימות. לכן אני מרגיש ששמי אינו צריך להיכלל ברשימת האנשים התומכים בייסוד האקדמיה למדעים בירושלים ומקווה שתנקוט בצעדים הדרושים לתיקון הטעות הזאת בעתיד. מאותה הסיבה איני סבור שיהיה הוגן מצדי לכהן בוועדה המוצעת."

26 במרס 1940
פרופ' היקר,

במכתב ההזמנה שחתמנו עליו ד"ר עמנואל וליקובסקי ואני התווינו את התכנית הכללית לייסוד אקדמיה למדעים בירושלים. מצרפת בזה רשימת האנשים שהביעו תמיכה ורצון להשתתף.

בפגישה שנערכה ב'12 בינואר במועדון הפקולטה באוניברסיטת קולומביה שנכחו בה פרופ' סלו ו' ברון (אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק), פרופ' מקס ברגמן (מכון רוקפלר), פרופ' פרנץ בועז (אוניברסיטת קולומביה), פרופ' קורט גולדשטיין (בית החולים מונטיפיורי), פרופ' פליקס קאופמן (בית הספר החדש למחקר חברתי), פרופ' ולטר לנדובר (סטורס, קונטיקט), פרופ' לאופולד ליכטויץ (אוניברסיטת קולומביה), פרופ' ל' מיכאליס (מכון רוקפלר), פרופ' אוטו נתן (אוניברסיטת ניו יורק), פרופ' ארתור נוסבאום (אוניברסיטת קולומביה), פרופ' קורט ג' שטרן (אוניברסיטת ייל, ניו האבן, קונטיקט) - הגיש ד"ר עמנואל וליקובסקי תכנית לייסוד אקדמיה למדעים בירושלים. לאחר דיון ממצה בתכנית הגיעו הנוכחים לידי הסכמה בנקודות האלה:

רדיפת מדענים על רקע גזעני או פוליטי מנתקת מדענים בעלי שם ומדענים צעירים מקשריהם עם מוסדות מדע ומנתקת אותם מן המגעים המדעיים הדרושים עם עמיתיהם.

לפיכך מן הראוי לייסד מרכז חדש שבו תבוא לידי ביטוי הסולידריות של המדע בלי קשר לגזע ולהשקפה פוליטית.

מאחר שהרבים ביותר בין המושפעים מהרדיפות הנוכחיות הם יהודים ומאחר שרבים מהם מצאו מקלט בארץ ישראל, נראה ראוי שמדעני ארץ ישראל ינקטו יזמה לייסוד אקדמיה למדעים בירושלים שחבריה הראשונים יהיו מדענים שסבלו עקב מוצאם או עקב דעותיהם הפוליטיות אך מוכנים לפעול למען המטרה של חיזוק הקשרים בין מדענים בלי קשר לגזע.

האקדמיה תשמש אמצעי תקשורת בין חברה ותוציא לאור סדרה של מונוגרפיות חשובות.

על דעת המשתתפים בישיבה תוקם ועדה למימוש המפעל הזה. תפקידיה יהיו:

- (א) לסייע בניסוח תקנון האקדמיה המוצעת.
  - (ב) לשתף פעולה לפי שיקול דעתה בבחירת חברי האקדמיה.
  - (ג) להושיט יד לעורך סדרת המונוגרפיות בבחירת החומר שיראה אור.
  - (ד) להשתתף בניהול קרנות מחקר שתשיג האקדמיה.
- אני מקווה שאוכל לקבל את הסכמתך לכהן בוועדה הזאת. לנוחיותך מצורף טופס הצטרפות.

שלך בנאמנות רבה,

פרנץ בועז עמנואל וליקובסקי

מה עלה בגורלה של תכנית וליקובסקי להקמת אקדמיה למדעים בירושלים?
 השקיעה החלה בשנת 1940. פרנץ בועז כבר היה בא בימים. הוא נפטר בשנת 1942. מצד האוניברסיטה העברית בירושלים הובעו חששות כבדים שמה תפגע הקמת האקדמיה בירושלים באוניברסיטה העברית בירושלים. בסיכום מכתבו של וליקובסקי לזלמן שוקן מ-26.4.1940 כותב וליקובסקי:

"אני אף מוכן לחכות לעת עתה עם עוד צעדים מכריעים."

"ב'קורות חיים' שכתב עמנואל וליקובסקי ב-23 ביוני 1941 הוא מציין: A Committee is organized. No other step is done. במצב הזה החליט להתמסר לעיסוקיו המדעיים: "כאן קרוב לספריות הגדולות במרכז של מדע אני חש כרבי עקיבא, אשר בגיל 40 - ואני אפילו בן 44 - היה יכול להקדיש את עצמו ללימודים."

האמנם בחמש-עשרה השנים שחלפו מאז נדם קול המקימים עד שקם אהרן קציר וקרא להקמת אקדמיה למדעים במדינת ישראל נשארה בתודעת המדענים היהודיים והמנהיגים הרוחניים של האומה "האקדמיה למדעים בירושלים" שעמדה לקום ולא קמה?

בשנת 1955, בשעה שביזמת פרופ' אהרן קציר ננקטו הצעדים הראשונים להקמת האקדמיה, יצא שר החינוך פרופ' בן-ציון דינור לחו"ל כדי להיוועץ באנשי מדע בעניין זה. בין השאר הוא נפגש עם פרופ' אלברט איינשטיין. אלה דבריו ב"פגישה עם אנשי מדע בדבר הקמת אקדמיות למדע בישראל" (28.11.1957): "אנשי מדע בחו"ל שבאתי אתם בדברים אישרו את הדבר הזה, איינשטיין היה נלהב לרעיון ומצא שהיה מתאים מאד וכן גם אנשי מדע אחרים שהוא הפגיש אותי אתם." אין ספק, איינשטיין שהיה מראשי התומכים "האקדמיה למדעים בירושלים" בשנת 1940 היה עתה לתומך נלהב בהקמת אקדמיה למדעים במדינת ישראל.

באותה הפגישה מדווח פרופ' אהרן קציר: "דעה דומה [לדעתו של סיר רוברט רוברטסון שהמדע הישראלי בוגר למדי כדי להתחיל בהקמת אקדמיות] אם כי בלשון פחות נלהבת הביע נילס בוהר, שמכיר ענף אחד של המדע הישראלי, גם הוא חושב שהגיע הזמן להקים בארץ ישראל אקדמיות." "ד"ר הרלד בוהר היה אחד המדענים שמאמריהם התפרסמו בכרך 'מתימטיקה ופיסיקה' של 'כתבי האוניברסיטה העברית בירושלים' בשנת 1924.

בשנת 1957 עדיין נשמעו נגד הקמת האקדמיה אותם הנימוקים שנשמעו בשנת 1940: הקמת אקדמיה עלולה לפגוע במוסדות האקדמיים בארץ. להקמת האקדמיה התנגדו פרופ' ג'וליו רקה: "אני רוצה שנשקול באיזו מידה יש צורך ברגע זה להתחיל בדבר"; ופרופ' א"ד ברגמן: "הזמן איננו בשל בשביל אקדמיה." פרופ' פרנץ אולנדרוף הזכיר כי "זו לא הפעם הראשונה שאנו מדברים על זאת ובשנים קודמות נשמעו היסוסים וספקות רציניים למדי." וגם שר החינוך דאז זלמן ארן הביע את חששו: "אינני יכול לתאר לעצמי שתוכל לעבור בשלום אם בכלל תוכל לעבוד, כשיש אוניברסיטה, מכון ויצמן, טכניון, עם אנשי מדע ועבודתם המעשית, והאקדמיה הזאת בעצמה תעשה ותצטרך לכיוונים אחרים - אינני מאמין בזה." ולחששות האלה הצטרף דוד בן-גוריון: "אנו מוכרחים לפי שעה להניח הרבה דברים סתומים. אם לא, האוניברסיטה תגיד: איפה אני? והטכניון יגיד איפה אני ומכון ויצמן יגיד אותו דבר."

בשנת 1959 קמה האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים שמשכנה בירושלים.

ובה בעת התעוררו קשיים. בארץ ובחו"ל עלה החשש שמה תפגע הקמת האקדמיה במעמדה של האוניברסיטה העברית בירושלים. הרי קטע ממכתבו של לואיס גינצברג מהסמינר התאולוגי היהודי של אמריקה, שלא השתתף בשיבת ההקמה מחמת מחלה:

22.3.1940

אקדמיה למדעים בירושלים בלי שיתוף פעולה מלא של האוניברסיטה העברית בירושלים היא כמובן אנומליה. האם תוכל באדיבותך להודיעני מה יהיה הקשר של האקדמיה לאוניברסיטה העברית? אשמח לשמש בוועדה שאתה ממנה לאחר שאקבל את תשובתך לשאלתי.

גם באוניברסיטה העברית בירושלים עלו חששות. במכתב שכתב זלמן שוקן, יו"ר הוועד הפועל של האוניברסיטה העברית, לעמנואל וליקובסקי ב-17 באפריל 1940 מספר שוקן שמצא העתק מכתב שכתב מנהלן האוניברסיטה ד"ר סנטור לעמנואל וליקובסקי ושבו מוסר סנטור על שיחתו עם חיים וייצמן. המכתב הזה העלה ספקות בלבו של שוקן בעניין הצטרפותו לוועדה המארגנת של האקדמיה והוא ביקש לדון עוד בנושא זה עם רשויות האוניברסיטה.

וליקובסקי השיב לשוקן ב-26 באפריל. במכתבו הוא מספר לו כי וייצמן הטיל עליו להתחיל בעבודה להקמת האקדמיה וכי קיבל את "תמיכתו המוסרית של וייצמן". עוד כותב וליקובסקי:

אני מוצא זאת מיותר להוסיף שבכל פעילותי הבדלתי את עצמי בצורה ברורה מן האוניברסיטה ותמיד הדגשתי זאת באופן ברור. כוח סמכותם של המלומדים היהודים הבולטים בכל העולם הוא המעניק לאקדמיה סמכות. כך סבור גם פרופ' איינשטיין. אך היה לי ברור שמוכרח להתקיים קשר עם האוניברסיטה. זה הניע אותי אף לכך שמלבד וייצמן דנתי ברעיון האקדמיה עם מלומדים רבים מן האוניברסיטה העברית ובהם אף שני הרקטורים (פרופ' ברגמן, פרנקל, קליין שמעו על כך לא מכבר בעת ביקורם אצלי).

סוף דבר

ב-1 באפריל נשלחה פנייה מטעם עורך הספר The American Jewish Year Book שהוציא לאור The American Jewish Committee בניו יורק למלא שאלון על האקדמיה. בטופס הממלא נרשם:

1. Name of organization
- International Academy of Science at Jerusalem
2. כתובת המשרד: אצל פרופ' פ' בועז, אוניברסיטת קולומביה
3. תאריך התארגנות: 12 בינואר 1940
10. כתב עת היוצא לאור מטעם הארגון: Scripta Academica
11. שמות וכתובות של ראשי הארגון: Prof. Epstein, Prof. Wolfson, Dr. E. Velikovsky, prof. Fr. Boas, Prof. A. Einstein,

בדף האחורי של הטופס הזה, ששימש טיטה בלבד, נרשמו שמות חברי האקדמיה המיועדים.